TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

SAYI 38 YIL IV ARALIK 1965

KAYIPLAR

BESİM ATALAY
(1882 — 7.XI.1965)

Türk diline hizmet edenler arasında önemli bir yeri olan Ahmet Besim Atalay, 1882 yılında Uşak'ta doğdu. Babası İnce Mehmet Çavuş adında bir demircidir. Annesi tarafından büyük babası Kaçarlı yürük beylerinden Hacı Veli Bey'dir.

Besim Atalay, ilk ve orta tahsilini Uşak'ta bitirdi. Sonra Medreseye girdi. Orada okurken, edebiyata heves etti. Bu esnada, İzmir'de çıkan "Âhenk" gazetesine ilk şiirlerini yazmağa başladı.

Besim Atalay, üvey babasının yardımıyla okuyabiliyordu. Medresede "Akaid - dinî inanışlardan bahseden kitap" dersine kadar da çıkmıştı. Fakat, ailevî sebeplerden ötürü Uşak'taki Medrese tahsilini yarı bıraktı ve tamamlamak üzere İstanbul'a gitti (1906).

İstanbul'da Şehzâde Câmii'nde Müderris Çarçambalı Hacı Ahmet Efendi'nin derslerine devam etti. Bu esnada "Mekteb-i Nüvâb - Nâip yetiştiren mektep" a girmek için verdiği imtihanda muvaffak olamadı. Kadılık yolunun kapalı olduğunu gören Besim Atalay, bu defa Dârülmuallimîn (Öğretmen Okulu) e imtihanla girdi. Bununla beraber, Medrese derslerini de bırakmadı ve Hacı Ahmet Efendi'den icâzet aldı (1909).

Besim Atalay, çalışkanlığı dolayısiyle Dârülmuallimîn'de, müdür meşhur terbiyeci Mustafa Satı Bey'in himayesine mazhar oldu ve onun müdürlüğü sırasında da okulu bitirdi.

Atalay, İstanbul Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra, Konya Öğretmen Okulu'na "Fenni Terbiye" hocası oldu. Bir yıl sonra Trabzon, iki yıl sonra da Ankara

Öğretmen Okulu müdürlüklerine atandı.

Satı Bey, Dârüşşafaka'ya müdür olunca, Besim Atalay'ı bu okulun "Ulûm ve Ahlâk-ı Diniyye" öğretmenliğine tâyin ettirdi. Atalay, bu sıralarda Türk Ocağı'nın milliyetçilik havası içine de girmiş bulunuyordu. Kafasında Türkçülük ve Türkçecilik ülküsü heyecanlı bir şekilde teşekkül etmişti. Bu yüzden ne Satı Beyle, ne de "Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslâmiye" üyeleri ile, duygu ve düşünce itibariyle, bağdaşamıyordu. Çünkü Satı Bey arapçı, ötekiler de ekseriyetle birer İslâmcı idi. Bunun üzerine Konya Öğretmen Okulu müdürlüğüne nakletti. Konya'da onu daha çok Türkçü ve Türkçeci olarak görüyoruz.

Besim Atalay, bundan sonra sırasıyla Maraş, İçel ve Niğde Millî Eğitim Müdürlüklerinde bulundu. Niğde'de iken mütareke ilân edildi (1918). Biraz sonra Maarif Nâzırı (Millî Eğitim Bakanı) Ali Kemal tarafından, müfrit bir Türkçü ve Türkçeci olduğu ileri sürülerek, azledildi. Fakat, altı ay sonra tekrar İçel Millî Eğitim Müdürlüğüne tâyin edildi. Atatürk'ün Sivas'ta bulunduğu sırada Besim Atalay, Silifkeli genç öğretmenler ve aydınlarla burada "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ni kurdu. Bu esnada Maarif Nezareti'nin iki aylık izniyle Uşak'a giderek orada da millî mücadeleye dair faaliyetlere girişti. Biraz sonra Ankara'da toplanan (23 Nisan 1920) ilk Büyük Millet Meclisi'ne üye olarak katıldı ve I - VII. devrelerde Milletvekilliği yaptı.

Besim Atalay, bu görevlerinden başka çeşitli ilim sahalarında da gerçekten verimli hizmetlerde bulunmuştur. Maarif Vekâleti Hars (kültür) Müdürü iken halk dilindeki öz Türkçe kelimelerle Türkiye Folkloruna ait bir çok malzeme toplatmış, Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi ile Polis Enstitüsü'nde Farsça Profesörlüğü yapmış, 26 Eylûl 1932 de toplanan I. Türk Dil Kurultayı'nı müteakip yeniden teşkilâtlandırılan Türk Dil Kurumu'nda, Merkez Hey'eti üyesi olarak, tam on sekiz yıl çalışmıştır. Atalay, Türk diline ait önemli, özlü eserlerini işte bu esnada vermiştir.

Ömrünün son yıllarını da, Ankara'daki evinde, araştırmalarla geçirmiş olan Besim Atalay, 7 Kasım 1965 tarihinde vefat etti. Öldüğü zaman 83 yaşında idi.

Besim Atalay, Türkçülük ve Türkçecilik sahasında önemli hizmeti geçenlerden biridir. Onun bu sahadaki bilimsel çalışmaları yarım asırdan fazla bir zamanı kapsar. Atalay, Türk milliyetçiliği ülküsüne bütün benliği, imânı ile sarılmış, en gayrimüsait zamanlarda bile bu yoldaki fikir ve kanaatlerini açıkça ifade etmekten çekinmemiştir.

Onu şiirlerinde, makalelerinde, hattâ en ciddî araştırmalarında bile daima sâde Türkçe ile yazan bir muharrir olarak görüyoruz. Besim Atalay, Türk dilinde sadeleşmenin en ateşli bir müdafii olmuştur. Bu yolda çetin, sürekli tartışmalar yapmış, bir çok yazılar yazmıştır. Türk dilini işlerken, bilimsel kurallara dayanmanın şart olduğunu daimâ ileri sürmüş, uydurmayı şiddetle reddetmiştir.

Besim Atalay, meslekten bir dilci değildir. O da, eski devrin ekseri Türk dilcileri gibi, dilin sâdece gramer - sentaksı, biraz da filolojik özellikleri ile türlü lehçelerindeki pek çok eski - yeni kelimelerini bilmeyi bir "dilci" olabilmek için yeter saymıştır.

Bu cihet böyle olmakla beraber, onun Türk dili sahasındaki hizmetleri gene de büyük olmuştur. Nitekim eski Türk dili yadigârlarından önemli bir kısmını metin ve çevirmeleri ile yayınladığı gibi, Türk dilinin gramer - sentaks ve filolojik özelliklerini kapsayan bir takım eserler de yazmıştır.

Besim Atalay, Arapça ve bilhassa Farsçayı iyi biliyordu. Türk lehçelerinden bir kısmının gramer özelliklerine de vakıftı. Hulâsa bütün bunların yanında, muhakkak olan şudur ki, Besim Atalay bilhassa Türkiye Türkçesini grameri, sentaksı, bu arada bölgesel özellikleri ile memleketimizde en iyi bilenlerden biriydi.

Besim Atalay okuyan, yazan ve çalışan bir adamdı. Medrese tahsili dolayısiyle İslâm ilimlerine; öğretmen okulu mezunu

olması münasebetiyle de müsbet ilimlere —hiç değilse mukaddimatına— vâkıftı.

Besim Atalay'ın Türk diline, edebiyatına ve Anadolu bölge tarihine ait türlü gazete ve dergilerde yüzlerce makalesi çıkmıştır. Bunların büyük kısmını dile dair yazıları teşkil eder. Üstadın bunlar dışında yayınladığı başlıca eserleri şunlardır:

Türk Zaferine Armağan: Hilâfet, saltanat ve Cümhuriyet hakkında, 1923; **Maraş Tarihi ve Coğrafyası,** 1339; **Bektaşilik ve Edebiyatı,** 1340; **Türk Dil Kuralları,** 1931; **Türk Büyükleri veya Türk Adları** (2. basılış), 1935; **Suna ile Çoban Hikâyesi,** 1939; **Baş Belâları** (üç perdelik piyes), 1927; **Cönk** (manzum hikâyeler), 1931; **Türkçemizde Men - Man** (T.D.K. yayını), 1940; **Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme** (T.D.K. yayını), 1942; **Divânü Lûgat-it-Türk,** çevirme, tıpkıbasım ve dizin (T.D.K. yayını), 5 cilt, **1943; Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye,** çevirme, tıpkıbasım ve dizin (T. D. K. yayını), 1945; **Türkçe'de Kelime Yapma Yolları** (T.D.K. yayını), 1946; **Müyessiretü'l-Ulûm,** çeviri, yazılı metin, dizin ve tıpkıbasım (T.D.K. yayını), 1946; **Eş-Şüzûrü'z-Zehebiyye Çevirmesi** (T. D. K. yayını), 1949; **Kur'an Tercümesi (Tanrı Kitabı),** 1960.

M. Şakir Ülkütaşır
